

doi: 10.15407/dse2015.03.015

УДК 331.5.024.5(477)

Г.О. КРАЄВСЬКА

канд. екон. наук, наук. співроб.

Інститут демографії та соціальних досліджень

ім. М.В. Птухи НАН України

E-mail: galina_krasvska@mail.ru

ЗАЙНЯТІСТЬ В СІЛЬСЬКИХ ПОСЕЛЕННЯХ УКРАЇНИ: ПРОБЛЕМИ ТА НАПРЯМИ ЇХ ВИРІШЕННЯ

У статті проаналізовано динамічні зрушення та виявлено проблеми зайнятості в сільських поселеннях України, основними з яких є: низька місткість ринку праці, деформалізація зайнятості, низькопродуктивна зайнятість у дрібнотоварному особистому селянському господарстві. Здійснено порівняння зайнятості населення сільських поселень і міст за освітою та статусом зайнятості, які свідчать про декваліфікацію сільського населення в порівнянні з міським. Запропоновано напрями вирішення проблем зайнятості в сільських поселеннях України через інституціоналізацію сільського розвитку, застосування проектного підходу та створення нового соціально-економічного механізму функціонування первинних одиниць сільського розселення на засадах публічно-приватного партнерства. Особливу увагу приділено проблемам зайнятості сільського населення в особистому селянському господарстві та обґрунтовано можливі шляхи їх розв'язання.

Ключові слова: сільські поселення, особисті селянські господарства, зайнятість, ринок праці, інституціоналізація сільського розвитку.

Г.А. Краевская

канд. экон. наук, науч. сотр.

Институт демографии и социальных исследований

им. М.В. Птухи НАН Украины

E-mail: galina_krasvska@mail.ru

ЗАНЯТОСТЬ В СЕЛЬСКИХ ПОСЕЛЕНИЯХ УКРАИНЫ: ПРОБЛЕМЫ И НАПРАВЛЕНИЯ ИХ РЕШЕНИЯ

В статье проанализированы динамические сдвиги и выявлены проблемы занятости в сельских поселениях Украины, основные среди которых — низкая емкость рынка труда, деформализация занятости, низкопродуктивная занятость в мелкотоварном личном крестьянском хозяйстве. Проведено сравнение занятости населения сельских поселений и городов по образованию и статусу занятости, которое свидетельствует о деквалификации сельского населения по сравнению с городским. Предложены направления решения проблем занятости в сельских поселениях Украины путем институционализации сельского развития, применения проектного подхода и создания нового социально-экономического механизма функционирования первичных единиц сельского расселения на основе государственно-частного партнерства. Особое внимание уделено проблемам занятости сельского населения в личном крестьянском хозяйстве и обоснованы возможные пути их решения.

© КРАЄВСЬКА Г. О., 2015

Ключевые слова: сельские поселения, личные крестьянские хозяйства, занятость, рынок труда, институционализация сельского развития.

H. Kravetska

PhD (Economic), Researcher

Ptoukha Institute for Demography and Social Studies

of the National Academy of Sciences of Ukraine

01032, Kyiv, blvd. Taras Shevchenko, 60

E-mail: galina_krasvska@mail.ru

THE EMPLOYMENT OF LABOR IN RURAL SETTLEMENTS OF UKRAINE: PROBLEMS AND WAYS OF RESOLVING THEM

In the article dynamic changes are analyzed and the problems of the employment are deduced in the rural settlements of Ukraine, of which the main are: the low capacity of the labor market, deformatization of the employment, low-productivity employment in small commodity subsidiary farm. Comparison of employment of rural settlements and cities is conducted by education and employment status which indicates the decline of qualification the rural population compared to urban. Offered direction in resolving of problems of the employment in the rural settlements of Ukraine through the institutionalization of rural development, the use of the project approach and the creation of a new socio-economic mechanism of functioning of primary units of rural settlement on the basis of public-private partnerships. The special attention is given to the problems of employment in the rural population only in the subsidiary farm and reasonably possible ways of resolving them.

Key words: rural settlements, private farms, employment, labor market, institutionalization of rural development.

Постановка проблеми. Невідповідність інтенсивності процесу вивільнення працівників та диверсифікації сфери зайнятості за місцем проживання обумовлюють розвиток сільських поселень як середовища, в якому ускладнена реалізація можливостей трудового потенціалу села. Нерозвиненість зайнятості формує низькі трудові доходи сільського населення, що негативно позначається на отриманні якісних соціальних послуг, розвитку власних професійних, інтелектуальних та творчих здібностей, а також на створенні комфортних житлово-побутових умов проживання. Перспективний розвиток сфери зайнятості сільських поселень передбачає формування в їхніх межах ефективної системи соціально-трудова відносин через поєднання інтересів людини, соціальних груп та держави. Важливим у цьому контексті є активний вплив з боку держави на основні характеристики та параметри розвитку сфери докладання праці.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема функціонування ринку праці, удосконалення відносин між його суб'єктами, формування нової культури соціально-трудова відносин займалися О.А. Грішнова (О.А. Hrishnova) [1], Т.А. Заяць (Т.А. Zaiats') [2], А.М. Колот (А.М. Kolot) [3], Е.М. Лібанова (Е.М. Libanova) [4], І.Л. Петрова (І.Л. Petrova) [5] та інші. У наукових роботах І.Ф. Гнибіденко (І.Ф. Hnybidenko), М.К. Орлатого (М.К. Orlatyi) [6], В.С. Дієсперова (V.S. Diiesperov) [7], Т.В. Решитько (Т.В. Reshyt'ko) [8] досліджено проблеми розширення зайнятості сільського населення, її особливості на локальному рівні, доводиться необхідність посилення соціального захисту безробітного сільського населення. Незважаючи на значну кількість наукових праць, проблеми просторової локалізації обмежень у використанні трудового потенціалу сільських поселень залишаються недостатньо дослідженими.

Мета. Метою даної роботи є дослідження проблем регіональної локалізації обмежень зайнятості в сільських поселеннях, які впливають на перспективи їх існування, та обґрунтування напрямів їх вирішення.

Виклад основного матеріалу. Сучасні трансформаційні зміни та перспективи розвитку сільських поселень України значною мірою обумовлені кількісними і якісними параметрами зайнятості в їхніх межах або в межах щоденної транспортної доступності, прийнятної для сільських жителів. За період з 1996–2014 рр. зайнятість у сільських населених пунктах України зазнала суттєвих структурних та динамічних зрушень через підвищення продуктивності праці в сільськогосподарських підприємствах, згорання працемістких видів діяльності на тлі значного скорочення кількості працівників сільського господарства – майже у шість разів: із 2780,1 тис осіб у 1996 до 470,8 у 2014 р. Внаслідок звуження місткості сфери зайнятості сільського населення у 2014 р. із 571,8 тис. безробітних із числа сільських мешканців 112,6 тис. або 19,7 % становили працівники сільського господарства, для працевлаштування яких існувало лише 1640 вільних робочих місць.

Привертає увагу та обставина, що за питомої ваги сільського населення в країні на рівні 31,0 % частка безробітного сільського населення становила 38,9 % і коливалася в межах від 60,0 % у Чернівецькій області до 23 % у Луганській (рис. 1). З них більше половини припадало на сільське населення у дев'яти областях країни, ще шість областей мали значення, наближені до загальноукраїнського рівня. Незважаючи на наявні особливості реєстрації сільського населення як категорії зайнятих, така висока питома вага безробітних пов'язана зі швидким вивільненням працівників із сільського господарства та відсутністю необхідної кількості робочих місць у сфері несільськогосподарської праці, а також із чітко вираженою монофункціональністю місцевої економіки. Про відсутність можливостей реалізації трудового потенціалу сільських населених пунктів України свідчить співвідношення вакансій у сільському господарстві та чисельності безробітних, раніше зайнятих у ньому, яке становило у 2014 р. лише 1,5 % і коливалось у межах від 0,1 % у Луганській до 4,8 % у Київській області.

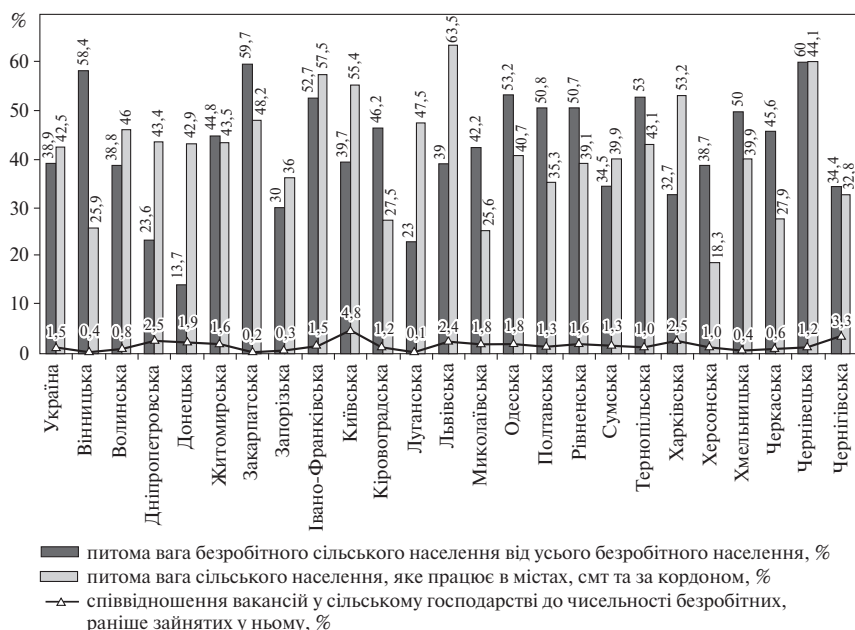

Рис. 1. Зайнятість сільського населення України, 2014 р.

Джерело: розраховано за даними [9, 10].

Низька місткість ринку праці у сільських населених пунктах обумовлює необхідність пошуку роботи не за місцем проживання та фінансових витрат, пов'язаних з цим: на транспорт, житло, додаткові витрати на харчування. Як наслідок, сільське середовище проживання оцінюється як нездатне забезпечити засобами до існування, що впливає на міграційні та репродуктивні настанови сільського населення. Підсилюються або послаблюються ці тенденції в зв'язку зі ступенем розвиненості транспортної інфраструктури, близькістю до альтернативних ринків праці та вичерпності їх потенціалу. В Україні 54,9 % сільського населення працює за межами сільських населених пунктів, в тому числі 42,9 % працює в містах, смт та за кордоном.

Поступова руйнація протягом тривалого часу сфери зайнятості за місцем проживання сільського населення обумовила її деформалізацію шляхом надмірного зростання зайнятості сільського населення країни лише в особистих селянських господарствах – у 2,9 рази протягом 1996–2014 рр. (рис. 2). В Чернігівській, Житомирській, Тернопільській цей показник сягнув 9,6; 8,5; 7,2 рази відповідно. Як наслідок, у 2014 р. частка зайнятих сільських жителів лише в ОСГ становила 39,3 % від всього зайнятого сільського населення країни. Найвищі значення аналогічного показника у Рівненській та Тернопільській областях – 75,3 та 66,0 % відповідно; найнижчі – у Київській, Луганській, Донецькій, Харківській та Одеській областях (в діапазоні 9,7–20,4 %), у Волинській, Житомирській, Івано-Франківській, Львівській, Чернівецькій цей показник становить близько 50–60 %, а в решті областей знаходиться на рівні середньоукраїнського значення.

Вузькість сільського ринку праці України та його значна деформалізація обумовлює зменшення можливостей реалізації сільським населенням освітньо-кваліфікаційного потенціалу та, як наслідок, декваліфікацію трудового потенціалу сільських населених пунктів, про що свідчать особливості зайнятості населення за освітою та статусом зайнятості (рис. 3):

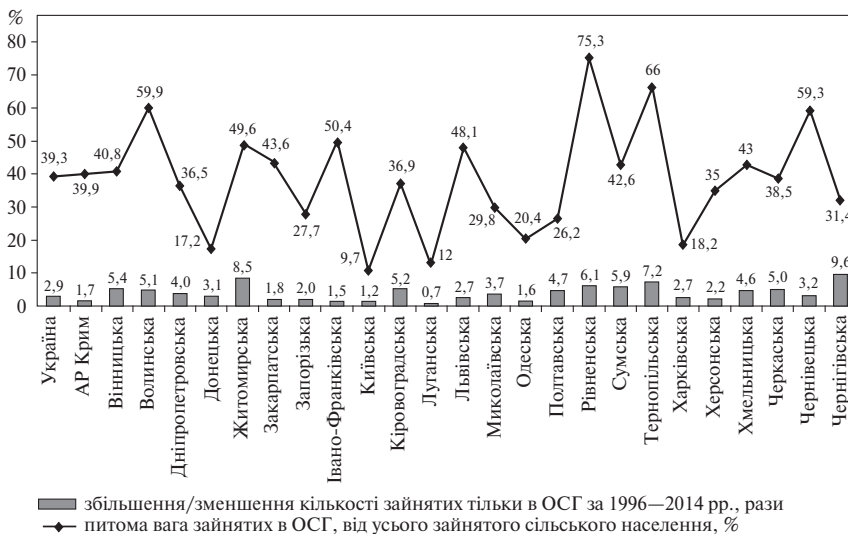

Рис. 2. Сільське населення регіонів України, зайняте лише в ОСГ

Джерело: розраховано за даними [9].

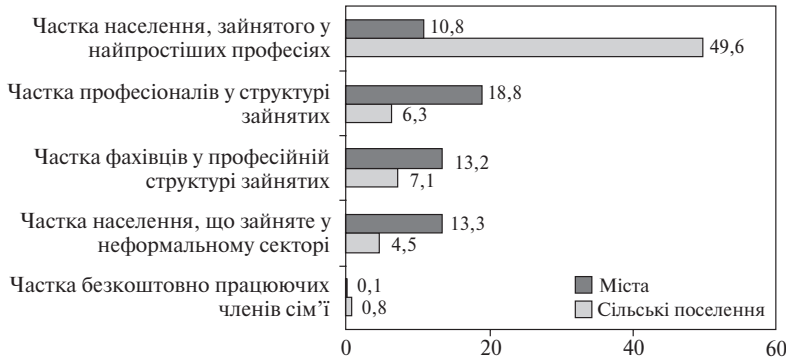

Рис. 3. Зайняте сільське і міське населення, за освітою та статусом зайнятості, 2013 р., %

Джерело: розраховано за даними [11].

- частка осіб з повною вищою освітою, зайнятих у неформальному секторі економіки, у сільських поселеннях у чотири рази більша, ніж у містах;
- частка безкоштовно працюючих членів сім'ї, у статусній структурі зайнятості у вісім разів перевищує аналогічний показник міських поселень;
- у структурі професійних груп зайнятості найпростіші професії становлять майже половину всіх зайнятих (у містах 10,5 %);
- питома вага професіоналів у професійно-кваліфікаційній структурі сільського населення у три, а фахівців – у два рази нижча, ніж у містах.

Відсутність можливостей реалізації освітньо-кваліфікаційного потенціалу за місцем проживання обумовлює пошук сільським населенням альтернативних шляхів його реалізації, серед яких трудова міграція, перехід у неформальний сектор економіки, зайнятість не за спеціальністю та не у відповідності зі здобутим освітньо-кваліфікаційним рівнем.

Особливої уваги потребує вирішення питання зайнятості сільського населення, що працює лише в особистому селянському господарстві. За чинним законодавством України зайняті в ОСГ належать до категорії самозайнятих та водночас вони не є підприємцями, тобто не підлягають реєстрації як юридичні особи. Зайнятими в ОСГ є населення, для якого робота в ньому є основною. Згідно з Постановою Кабінету Міністрів України від 20 березня 2013 р. № 198 «Про затвердження Порядку реєстрації, перереєстрації безробітних та ведення обліку осіб, які шукають роботу» [12], основною вважається робота за умови, що протягом 12 місяців, які передували дню звернення до центру зайнятості, особа здійснювала лише таку діяльність чи одночасно перебувала у трудових відносинах або була зайнятою менше шести місяців.

На практиці, сільському домогосподарству, щоб мати статус ОСГ, достатньо бути на обліку у сільській, селищній або міській раді як власнику або орендарю земельної ділянки з цільовим призначенням «для ведення особистого селянського господарства», а щоб вважатися членом ОСГ достатньо лише мати реєстрацію місця проживання в сільській місцевості. Водночас для реєстрації безробітним та відповідно набуття такого статусу потрібно надати довідку про припинення ведення ОСГ або вихід з нього.

Умови припинення ведення ОСГ визначені в Законі України «Про особисте селянське господарство», до них належать рішення членів особистого селянського господарства про припинення його діяльності; відсутність жодного члена госпо-

дарства або спадкоємця, який бажає продовжити його ведення; припинення прав на земельну ділянку згідно із Земельним кодексом України [13]. Вихід з особистого селянського господарства практично не врегульований законом. Це суперечить статті 43 Конституції України, в якій зазначено, що «кожен має право на працю, що включає можливість заробляти собі на життя працею, яку він вільно обирає або на яку вільно погоджується» [14].

Ще одне порушення конституційних прав сільського населення було закріплено з прийняттям Закону України від 25.12.2008 № 799-VI «Про внесення змін до деяких законів України щодо зменшення впливу світової фінансової кризи на сферу зайнятості населення» [15]. Зміни, внесені цим нормативно-правовим актом до Закону України від 15.05.2003 № 742-IV «Про особисте селянське господарство», фактично усунули як критерій зайнятості в ОСГ розрахунковий місячний дохід на одного члена господарства, який повинен був дорівнювати або перевищувати розмір мінімальної заробітної плати. Ця норма закону також суперечить Конституції України, в якій зазначено, що кожен має право на заробітну плату, не нижчу від визначеної законом [14].

Одним із головних нормативно-правових заходів зі сприяння зайнятості населення в сільських поселеннях є законодавче закріплення сімейного типу господарювання як частини організаційної структури аграрного сектору. Для цього потрібно чітко визначити критерії віднесення суб'єктів господарювання до ОСГ. Зокрема, розмір земельної ділянки у 2 га, визначений Законом України від 15.05.2003 № 742-IV «Про особисте селянське господарство» як критерій віднесення до ОСГ є умовним, адже цей же закон дозволяє приєднувати до ОСГ земельну частку (пай), середній розмір якого в країні становить 3,7 га. Розмір землеволодіння як критерій виокремлення сімейної малої форми господарювання використовується за кордоном. Однак, в Україні є своя специфіка, проявлена в існуванні трьох типів ОСГ – ті, які працюють для задоволення власних потреб у продовольстві; ті, які реалізують надлишок продукції на продаж; товарні ОСГ, що функціонують як підприємницькі одиниці, однак не зареєстровані як юридичні особи. Третій тип малочисельний, притаманний приміським селам. За результатами всеукраїнського соціологічного опитування, 24,2 % опитаних зазначили, що вирощують у своєму господарстві продукцію на продаж, 65,9 % – не вирощують, 7,6 % – мають бажання, але не мають можливості, а 8,2 % опитаних головним джерелом матеріального забезпечення визначили підсобне господарство [16].

Особливості функціонування ОСГ в українських реаліях потрібно враховувати в державній соціальній політиці з метою працевлаштування сільського населення у межах транспортної доступності від місця постійного проживання. З цією метою критерієм віднесення до категорії зайнятих в ОСГ треба визнати розмір земельної ділянки на одного працівника в ньому – він має бути таким, щоб забезпечити фактичну зайнятість та отримувати реальний дохід, необхідний для задоволення соціальних потреб. Важливо, щоб до ОСГ у першу чергу належали ті, які залучили до обробітку земельну частку (пай), а не здали їх в оренду як це зробила більшість землевласників.

Необхідною умовою гарантування конституційних прав сільському населенню у сфері зайнятості є повернення до такого критерію зайнятих в ОСГ як отримання середньомісячного доходу не нижче за гарантований державою, тобто прожитковий мінімум на одного зайнятого в ОСГ. Окрім того, законодавчо визначений сімейний тип господарювання в сільському господарстві як частини організаційної струк-

тури аграрного сектору економіки створить основу щодо формування механізму державної підтримки діяльності цих господарств. Стабілізувати сферу докладання праці сільського населення будуть, з одного боку, товарні та частково товарні ОСГ, що переходитимуть у категорію фермерських господарств, а з іншого – ОСГ будуть додатковим джерелом отримання коштів, внаслідок чого зменшиться бідність сільського населення. Для реалізації першого напряму треба ідентифікувати ОСГ, які можуть перейти до категорії фермерських господарств і реалізувати державну цільову програму сприяння цьому процесу (безвідсоткові довгострокові кредитні ресурси, пільгові умови отримання сільськогосподарської техніки, земельних ділянок, та ін., дорадницький супровід діяльності, тощо).

Економічні заходи сприяння розвитку сфери докладання праці в сільських поселеннях повинні орієнтуватися на: багатофункціональність сільської економіки й диверсифікацію як шлях залучення трудового потенціалу, вивільненого із сільського господарства; створення нових продуктивних робочих місць у різних секторах економіки, що потребують високої кваліфікації працівників як можливість переходу до ефективного господарювання; збільшення місткості сфери зайнятості сільського населення, орієнтованої на експортне виробництво та задоволення внутрішньої купівельної спроможності населення; розширення сфери докладання праці зайнятих у сільськогосподарському виробництві за рахунок багатостадійної переробки сільськогосподарської продукції.

Розвиток ринкової інфраструктури із залученням місцевого менеджменту повинен сприяти створенню заготівельних, переробних та збутових сільськогосподарських кооперативів, об'єднаних навколо сільської ради. Насамперед, це актуально для середніх та малих сіл із виснаженим демографічним та освітньо-кваліфікаційним потенціалом, а отже утрудненими можливостями організаційно-економічної діяльності і незадіяним потенціалом виробництва сільськогосподарської продукції внаслідок відсутності ринкової інфраструктури, зокрема ринку збуту продукції. Створивши ринкову інфраструктуру функціонування ОСГ, можна здійснювати контракцію державної закупівлі сільськогосподарської продукції, стандартизацію цієї продукції, сертифікацію на екологічність, тощо і розвивати канали збуту сільськогосподарської продукції на експорт, що стабілізуватиме сферу зайнятості сільського населення.

Водночас потрібно на державному рівні передбачити розвиток переробної мережі сільськогосподарської продукції та на цій основі створювати кооперативи, оскільки саме в цій сфері є невикористаний потенціал створення нових робочих місць та утворення доданої вартості.

До організаційних заходів, спрямованих на вирішення проблеми збільшення місткості ринку праці в межах сільських поселень, належать: розвиток приватно-публічного партнерства, створення умов для функціонування органів самоорганізації населення та інших видів місцевих ініціатив, інституціоналізація сільського розвитку. Остання має здійснюватися через залучення дорадчих служб до проектування розвитку сільських територіальних громад з урахуванням дефіцитності локальних ринків праці. Законом України «Про сільськогосподарську дорадчу діяльність» від 17.06.2004 № 1807–VI визначено, що основними завданнями дорадчої діяльності є підвищення рівня знань і вдосконалення практичних навичок прибуткового ведення господарства суб'єктів господарювання та сільського населення в умовах ринкової економіки; надання дорадчих послуг суб'єктам господарювання, сільському населенню, органам виконавчої влади та місцевого самоврядування; поширення та впровадження у виробництво сучасних технологій, новітніх досягнень науки й техніки; сприяння

розвитку несільськогосподарського підприємництва в сільській місцевості та робота із сільською молоддю [17].

За даними Міністерства аграрної політики, у 2014 р. в Україні діяло 73 сільськогосподарські дорадчі служби, в яких працювало 1413 професійних дорадників та експертів. Дорадчі служби в Україні представлені департаментом дорадництва Міністерства аграрної політики та продовольства, відділами обласних і районних управлінь агропромислового розвитку, приватними організаціями та дорадчими службами при наукових установах та ВНЗ. Функціонують майже всі дорадчі служби у формі недержавних організацій і орієнтовані переважно на надання послуг сільськогосподарським товаровиробникам. Через нерозвиненість структури дорадчих служб спостерігається низький рівень охоплюваності їхніми послугами. За експертними оцінками, дорадчими послугами забезпечено лише близько 5 % сільського населення та сільгосптоваровиробників [18, С. 10, 12].

Ефективність діяльності дорадчих служб доведена результатами їх роботи в країнах Європейського союзу, де вони функціонують на основі державно-приватного фінансування (Франція, Польща, Німеччина) та державно-приватних і коштів міжнародної донорської допомоги (Латвія). Крім того, розвиток дорадництва – це одне із зобов'язань сторін в Угоді Асоціації України з ЄС (стаття 404).

За умов розвитку дорадництва шляхом державної підтримки через відповідні урядові програми, в тому числі регіональні і місцеві, потрібно активізувати його роботу з керівництвом сільських територіальних громад та орієнтувати її в проектну площину з використанням ендogenousного потенціалу розвитку сфери зайнятості сільських населених пунктів, орієнтованого на їхню багатофункціональність. Проектний підхід до розвитку сільських населених пунктів дасть змогу передбачити потреби у працевлаштуванні їхніх мешканців та врахувати її як необхідну передумову стабілізації сільської поселенської мережі. Відтак, це підвищить ефективність державної програми розвитку сільських територій, забезпечить зростання зайнятості населення в офіційному секторі економіки.

Необхідною передумовою розвитку зайнятості в сільських населених пунктах є створення умов для функціонування органів самоорганізації населення та інших видів місцевих ініціатив, а також участь у розробленні та реалізації проектів розвитку села. Виявлення місцевих лідерів, згуртування громад та ініціювання їх участі у заходах місцевого розвитку повинно мати системний характер. З цією метою корисним видається досвід ЄС, який реалізує ці заходи завдяки програмі «Лідер» (LEADER). Для України це може бути одним з напрямів державної програми розвитку сільських територій, у якому за умови його інституціоналізації зможуть працювати дорадчі служби.

У контексті цих завдань необхідно визначити стратегічні пріоритети розвитку зайнятості сільських населених пунктів, які б забезпечили максимальний соціально-економічний ефект через створення нових продуктивних робочих місць у несільськогосподарських сферах діяльності, модернізацію наявних, підвищення конкурентоспроможності суб'єктів підприємництва, досягнення фінансової та майнової самодостатності сільської територіальної громади, тощо. Не менш важливе значення має забезпечення фінансової доступності для сільського населення новітніх технологій (виробничих, комунікаційних, інформаційних), високопродуктивних сортів насіння, порід худоби.

У країні відбулося руйнування раніше сформованого соціально-економічного механізму функціонування первинних одиниць сільського розселення, економіч-

ною основою яких була система сільськогосподарських виробничих комплексів з їх господарськими, адміністративними і транспортними зв'язками та виконанням значної частини соціальних зобов'язань у межах сільського населеного пункту. Наразі новий механізм може ґрунтуватись на засадах публічно-приватного партнерства як форми взаємодії зацікавлених сторін у розвитку сільської територіальної громади, насамперед у сфері взаємодії з великими корпоративними аграрними структурами, які *de facto* функціонують на території населеного пункту, а податки сплачують за місцем реєстрації підприємства.

Висновки. Зайнятість у сільських поселеннях трансформується в умовах базових обмежень її розвитку, зокрема це невідповідність між кількістю вакансій та обсягами трудового потенціалу, вивільненого із формального сектору сільського господарства, та, як наслідок, її деформалізація, зростання трудової міграції; поширення дрібно-товарної, низькопродуктивної зайнятості в особистих селянських господарствах із суттєвими недоліками у нормативно-правовому регулюванні та викликані ними соціальна незахищеність і відсутність механізмів реалізації політики розвитку особистих селянських господарств; декваліфікація зайнятих працівників у сільських поселеннях у порівнянні з містами.

Перспективний розвиток зайнятості в сільських поселеннях України лежить у площині її інституціоналізації, диверсифікації економічної основи створення нових робочих місць, удосконалення нормативно-правового регулювання зайнятості в особистому селянському господарстві, а також розвитку соціально-трудоких відносин на основі активізації місцевого самоврядування та розвитку публічно-приватного партнерства. Врахування складності, масштабності та хронічного характеру проблем є необхідним для реалізації нової політики територіального розвитку. Перспективи подальших досліджень полягатимуть в обґрунтуванні пріоритетів, засобів та механізмів її реалізації, які були б спрямовані на зменшення навантаження на локальні ринки праці сільських систем розселення.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Гришнова О.А.* Соціальні інновації у трудовій сфері: сутність, види, особливості реалізації в Україні / О.А. Гришнова, Г.Ю. Мішук // Демографія та соціальна економіка. – 2013. – № 2 (20). – С. 167–178. – doi: 10.15704/dse 2013.02.167
2. *Заяць Т.А.* Модернізація соціально-трудоких відносин України: пріоритетні напрями та принципи реалізації / Т.А. Заяць // Демографія та соціальна економіка. – 2013. – № 2. – С. 179–192. – doi: 10.15407/dse2013.02.179
3. *Колот А.М.* Соціально-трудова сфера: стан відносин, нові виклики, тенденції розвитку / А.М. Колот. – К. : КНЕУ, 2010. – 251 с.
4. *Лібанова Е.М.* Проблеми розвитку ринку праці в контексті соціальної політики України, загрози та викликів ХХІ століття / Е.М. Лібанова // Ринок праці та зайнятість населення. – 2012. – Вип. 2. – С. 41–45.
5. *Петрова І.Л.* М'які фактори управління змінами у сфері соціально-трудоких відносин / І.Л. Петрова // Соціально-трудокі відносини: теорія та практика. – 2014. – № 1. – С. 89–95.
6. Розвиток сільських територій України (1990–2010 роки): моногр. / М.К. Орлатий, І.Ф. Гнибіденко, І. М. Демчик. – К. : НДІ «Укragenпромпродуктивність», 2012. – 752 с.
7. *Дієсперов В.С.* Зайнятість населення в сільському районі / В.С. Дієсперов // Україна: аспекти праці. – 2013. – №4. – С. 3–9.
8. *Решитько Т.В.* Проблема розширення сфери зайнятості сільського населення / Т.В. Решитько // Наукові праці Кіровоградського національного технічного університету. Економічні науки. – 2011. – Вип. 19. – С. 136–138.

9. Соціально-економічне становище сільських населених пунктів України : стат. зб. / Державна служба статистики України. – К., 2014. – 186 с.
10. Державна служба зайнятості України: офіційний веб-сайт [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.dcz.gov.ua/>.
11. Економічна активність населення України 2013 : стат. зб. / Державна служба статистики України. – К., 2014. – 197 с.
12. Постанова Кабінету Міністрів України від 20 березня 2013 р. № 198 «Про затвердження Порядку реєстрації, перереєстрації безробітних та ведення обліку осіб, які шукають роботу». – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/198-2013-%D0%BF>.
13. Закон України «Про особисте селянське господарство» від 15.05.2003 № 742-IV – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/742-15>.
14. Конституція України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>.
15. Закон України «Про внесення змін до деяких законів України щодо зменшення впливу світової фінансової кризи» від 25.12.2008 № 799-VI – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/799-17>.
16. Соціально-економічне становище сучасного українського села: всеукраїнське соціологічне дослідження / Інститут Горшеніна, 2013 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://institute.gorshenin.ua/media/uploads/110/07/5268ebdbacd50.pdf>.
17. Закон України «Про сільськогосподарську дорадчу діяльність» від 17.06.2004 № 1807-IV – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1807-15>.
18. Кропивко М.Ф. Шляхи розвитку сільськогосподарського дорадництва в Україні / М.Ф. Кропивко // Науковий вісник НУБіП України. Серія «Економіка, аграрний менеджмент, бізнес». – 2011. – Вип. 168, Ч. 3. – С. 10–16.

REFERENCES

1. Hrishnova, O.A., Mischuk, H.Yu. (2013). Sotsial'ni innovatsii u trudovij sferi: sutnist', vydy, osoblyvosti realizatsii v Ukraini [Social Innovation in employment: the nature, types, features of realization in Ukraine]. *Demohrafiia ta sotsial'na ekonomika - Demography and social economy*, 2, 167-178 [in Ukrainian]. doi: 10.15704/dse 2013.02.167
2. Zaiats', T.A. (2013). Modernizatsiia sotsial'no-trudovykh vidnosyn Ukrainy: priorytetni napriamy ta pryntsyipy realizatsii [Modernization of social and labor relations in Ukraine: directions and principles of implementation]. *Demohrafiia ta sotsial'na ekonomika - Demography and social economy*, 2, 179-192 [in Ukrainian]. doi: 10.15407/dse2013.02.179
3. Kolot, A.M. (2010). *Sotsial'no-trudova sfera: stan vidnosyn, novi vyklyky, tendentsii rozvytku [Social and labor issues: state relations, new challenges and trends]*. Kyiv: KNEU [in Ukrainian].
4. Libanova, E.M. (2012). Problemy rozvytku rynku pratsi v konteksti sotsial'noi polityky Ukrainy, zahroz ta vyklykiv dvadtsiat' pershoho stolittia [The problems of the labor market in the context of social policy of Ukraine, threats and challenges of the XXI century]. *Rynok pratsi ta zajniatist' naseleння - Labour market and employment*, 2, 41-45 [in Ukrainian].
5. Petrova, I.L. (2014). M'iaki faktory upravlinnia zminamy u sferi sotsial'no-trudovykh vidnosyn [Soft factors change management in the sphere social and labor relations]. *Sotsial'no-trudovi vidnosyny: teoriia ta praktyka - Labor relations: theory and practice*, 1, 89-95 [in Ukrainian].
6. Orlatij, M.K. Hnybidenko, I.F. Demchuk, I.M. (2012). *Rozvytok sil's'kykh terytorij Ukrainy (1990-2010 roky) [Rural Development of Ukraine (1990-2010 years)]*. Kyiv: NDI Ukrahropromproduktynnist' [in Ukrainian].
7. Diiesperov, V.S. (2013). Zajniatist' naseleння v sil's'komu rajoni [Employment in rural areas]. *Ukraina: aspekty pratsi - Ukraine: aspects of labor*, 4, 3-9 [in Ukrainian].
8. Reshyt'ko, T.V. (2011). *Problema rozshyrennia sfery zajniatosti sil's'koho naseleння [The problem of expanding the sphere of rural employment]*. Naukovi pratsi Kirovohrads'koho natsional'noho tekhnichnoho universytetu. Ekonomichni nauky - Scientific papers of Kirovograd National Technical University. Economic Sciences, 4, 136-138 [in Ukrainian].
9. *Sotsial'no-ekonomichne stanovyshche sil's'kykh naselenykh punktiv Ukrainy [Socio-economic position of rural settlements of Ukraine]*. (2014). State Statistics Office of Ukraine [in Ukrainian].

10. State Employment Service of Ukraine. Retrieved from: <http://www.dcz.gov.ua/> [in English].
11. *Ekonomichna aktyvnist' naseleння Ukrainy 2013 [Economic activity of population of Ukraine 2013]*. (2014). State Statistics Office of Ukraine [in Ukrainian].
12. Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy № 198 vid 20 bereznya 2013 r. Pro zatverdzhennya Poryadku reyestratsiyi, perereyestratsiyi bezrobitnykh ta vedennya obliku osib, yaki shukayut' robotu. [Resolution of Cabinet of Ministers of Ukraine № 198 from March, 20 in 2013. About claim of Order of registration, re-registering of unemployed persons and registering of persons that look for a job]. *zakon.rada.gov.ua*. Retrieved from: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/198-2013-%D0%BF> [in Ukrainian].
13. Zakon Ukrainy Pro osobyste selyans'ke hospodarstvo № 742-IV vid 15.05.2003 [The Law of Ukraine On a personal farm, number 742-IV of 15.05.2003]. *zakon.rada.gov.ua*. Retrieved from: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/742-15> [in Ukrainian].
14. Konstytutsiya Ukrainy [The Constitution of Ukraine]. *zakon.rada.gov.ua*. Retrieved from: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80> [in Ukrainian].
15. Zakon Ukrainy «Pro vnesennya zmin do deyakykh zakoniv Ukrainy shchodo zmenshennya vplyvu svitovoyi finansovoyi kryzy» N 799-VI vid 25.12.2008 [Law of Ukraine «On making alteration to some laws of Ukraine in relation to reduction to influence of world financial crisis on the sphere of employment of population»]. *zakon.rada.gov.ua*. Retrieved from: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/799-17> [in Ukrainian].
16. The official site of Gorsheniin Institute (2015). Socio-economic position of the modern Ukrainian village: sociological research. Retrieved from: <http://institute.gorshenin.ua/media/uploads/110/07/52-68ebdbacd50.pdf>. [in Ukrainian].
17. Zakon Ukrainy Pro sil's'kohospodars'ku doradchu diyal'nist', № 1807-IV vid 17.06.2004 [The Law of Ukraine On agricultural deliberative activity]. *zakon.rada.gov.ua*. Retrieved from: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1807-15> [in Ukrainian].
18. Kropyvko, M. F. (2011). Shliakhy rozvytku sil's'kohospodars'koho doradnytstva v Ukraini [Ways of development of rural extension in Ukraine]. *Naukovyj visnyk NUBiP Ukrainy - Scientific herald of NUBiP Ukraine. Series Economics, farm management and business*, 168, 10-16 [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції журналу 30.07.2015.